

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Segona part. Capítols 21-25

Gràcies, Sílvia

El dia de Nadal de l'any 1953 va caure en divendres, la qual cosa vol dir que hi havia un llarg pont. El dijous anterior, a la tarda, la Lluïsa i jo vam anar a la gran botiga de Sears Roebuck de l'Avenida de los Insurgentes, de Mèxic, D.F., i vam fer una abundosa provisió d'obsequis per als nostres cinc fills, el pare, els germans i els nebots, més tota la resta de parents, ben entès que allí no s'estila la diada dels Reis i hom, ple d'influència saxona, fa l'arbre i espera el Santa Claus i les seves «jingle bells».

Hi havia per terra una bella estesa de les coses que havíem triat i quan em vaig treure de la butxaca el talonari de xecs, la dependenta em va dir que no n'admetien. Li vaig fer veure la incongruència —jo era vell client de la casa— i mirava de fer-li entendre que si no m'admetien el taló bancari tota la meva família es quedava sense Nadal. Érem a la tarda, els bancs ja havien tancat i no els obrien sinó fins al cap de quatre o cinc dies. La meva insistència va fer que anés a cridar el «floor manager», el qual va ratificar al peu de la lletra les paraules de la noia. Que allò que el bancs triguessin tants dies a obrir era el nucli del problema: si el xec fos dolent, ja mai més no ens arriegarien, ni a mi ni a la mercaderia. Per comprovar la meva condició de client calia consultar el departament d'arxiu, que ja era tancat.

Havíem caigut en un diabòlic atzucac i la meva dona i jo estàvem desolats, sobretot per compte dels fills.

En aquesta situació angoixosa, el magatzem es va estremir amb una onada multitudinària, d'aquelles que mai no saps de què va fins que no les tens davant mateix. La gent abandonava els taulells i corria cap al passadís central i hi obria un carrer com d'un metre d'amplada, pel qual s'apropava una dama molt elegant, somrient entre els oh! admirats que esclataven al seu

pas. Era la Sílvia Pinal, heroïna nacional del cinema i la televisió, aleshores al zenit de la seva fama.

Quan va arribar davant nostre ens va abraçar i besar efusivament i va bromejar, admirada, respecte a si només havíem comprat aquella misèria i em va preguntar:

—«Trajiste camión? Dónde lo tienes?»

Li vaig dir que potser no caldria, perquè semblava que hi havia certes dificultats a acceptar-me un xec. El cap de pis va saltar:

—I ara, senyor! Cap mena de problema. «¡Faltaría más!»

Ens vam acomiadar de l'actriu a la faisó habitual i va desaparèixer engolida per l'admiració. El responsable del departament de joguines em va dir que els senyors Sears i Roebuck estarien satisfets de servir un client amic de la senyora Sílvia Pinal, una extraordinària garantia.

Al cap d'uns dies vaig reveure la Sílvia als estudis de televisió i li vaig explicar la peripècia. Va jutjar l'establiment amb uns adjectius que haurien fet enrogir el «jefe de piso».

—Si no hagués estat per tu, no hi hauria hagut Nadal!

—La popularitat té alguns avantatges —va admetre.

El sabadellenc Joan Teixidor

—Si noi, Teixidor i del tèxtil! Me l'han feta, de vegades, aquesta conya! Però jo no sóc teixidor sinó paraire: la llana és el meu fort. És clar que no ve d'un pam: tot és del ram de l'aigua, que diuen els que no hi entenen ni una merdosa paraula. No cal que et digui

que aquesta altra conya, la del ram de l'aigua, també me l'han feta cinquanta mil cops. Per als de dintre, els matisos són importants però els de fora només veuen la façana de la fàbrica. La merda del ram de l'aigua els va bé perquè ja se sobreentén que som una colla de marietes. He vist gent que s'escabella en els mítings parlant dels problemes de la indústria tèxtil —per començar, ells ja diuen textil!— i en el fons es pensen que les fàbriques encara van amb vapor i que els obrers, les seves dones i els seus fills, penquen tots plegats catorze hores diàries sota la tralla de l'amo.

—No em faràs el míting a mi, oi?

La resposta va ser una rialla esclatant. Va dir:

—Si ja te l'estic fent, hòstia! Si em donen corda, la feinada que hi ha per a deturar-me, tu!

Sèiem a terra entre el paller i la paridora, sota l'únic arbre que en aquells temps hi havia en aquella zona, a tocar de la bassa d'aigua llotosa, el «Hyde Park» local. En Teixidor va canviar de tema, o sigui que en va encetar un altre, cosa que no parava de fer en vol de colibrí des de feia una hora, sense esperar mai respostes o conclusions. Va dir:

—Quin cony de manera que tenen aquí, en aquesta part d'Aragó, de fer els pellers!, en forma de piràmide i recobrint-los de fang! Jo no ho havia vist mai. ¿Oi que és una acàcia, aquest arbre?

—No ho sé, no hi entenc. No sé cap marca d'arbre.

—Jo, tampoc. Ho haurem de preguntar a un senesenc —escolta, tu, ¿quin deu ser el daixonses, el gentilici d'aquesta gent? Senesenc de debò?—, el primer que passi, a la primera parella que vingui a fer una fontada aquí, al seu Bosc de Bolonya.

Vaig témer si darrera aquella exuberància verborreica no hi

hauria cap altra cosa més que parlar per parlar. Anava massa de pressa en els judicis, però. Més tard, quan vaig conèixer bé en Joan Teixidor i Pujals, i ja li havia vist representar el seu número de papallona desenes de cops —sobretot amb persones desconegudes— i havia començat a internar-me per aquella «selva selvaggie e aspra e forte» que era de debò aquell en aparença senzill noi del ram tèxtil, i topat amb l'hàbil muntatge que havia fabricat al voltant seu per tal de disfressar d'intranscendència aquell aire d'anar pel món i ocultar l'avenc que hi havia dins seu, vaig haver de descartar la lleugeresa del criteri formulat massa precipitadament.

Ja venia del seu avi la vinculació amb el tèxtil sabadellenc i ell treballava en aquella indústria abans d'heure'n esment. Però sempre li havia quedat el neguit d'escriure, de comunicar-se, sobretot en política; sentia des del primer dia que havia de compartir amb la gent el camí dels seus descobriments i de les seves experiències, i això, quan encara era molt jove, un adolescent. Ja quan era infant feia revistes escrites i dibuixades a mà i eren —en paraules seves— «l'Antipatufet», les antípodes del passatemps. El fascinava de preguntar-me coses sobre aquella feina. No suportava que m'hi referís en passat, com si ja hi hagués trencat per sempre més i el seu argument predilecte, quan volia rebatre que jo donés per superada l'etapa, era que ell mai no deixaria de ser paraire, que aquella i no cap altra era la seva professió i que allò d'ara, la merda d'una guerra, era un ofici de fills de puta. Era cruament intemperant respecte al militarisme i, escoltant-lo, pensava que de debò l'Oubiña el coneixia ben poc, si pensava fer-ne un comissari, que no era pas, simplement, un ideòleg present i tothora a punt de repartir pa espiritual, sinó un company autèntic del cap militar, amb el qual compartia la feina i la responsabilitat i, davant les situacions compromeses, l'un i l'altre eren exactes. De tota manera jo no podia establir cap conclusió pel meu compte, ni podia dur cap resposta definitiva al comandant, sense haver plantejat abans a en Teixidor, amb tots els ets i uts, el pensament de l'Oubiña. Ho vaig fer i em va dir

que sí, amb entusiasme. Li agradaria ser el comissari d'una Unitat que jo comandés, malgrat que ens acabàvem de conèixer i, de mi, en sabia ben poca cosa. Vaig intuir que el motor no era cap altre que l'oportunitat d'anar de tronc amb un periosista professional, amb carnet de l'Associació, i mirar què en podia treure per infusió. Un pensament fugaç, una arrencada de vanitat, va recórrer en una mil·lèsima de segon el camí de les vertèbres cervicals cap al sacre: en Teixidor volia anar de tronc amb el «Tísner» i prou.

L'endemà vaig anar a veure l'Oubiña i a dir-li que havia parlat amb en Teixidor, i que ambdós acceptàvem. Em va fer l'efecte que per a ell allò era un detall secundari i el seu interès veritable raïa en l'efecte que m'havia produït personalment. Potser no volia sinó una reafirmació de la seva impressió. Li vaig dir, sincerament, que la meua era una mica confusa, que m'havia semblat un noi tremendament eixerit, un autodidacte exemplar, però que tendia massa a la prolixitat i que no l'havia entès del tot. O gens, potser. L'Oubiña somreïa i m'acoquinava un xic la seva actitud, com si m'amagués alguna cosa, com si el divertís el coneixement de quelcom respecte a en Teixidor i que jo no havia advertit. Em va dir que llavors mateix faria redactar els documents i va sortir de l'estança. Va tornar al cap d'una estona i em va lliurar un sobre tancat. Em va dir:

—Vés-te'n ara mateix a Tardienta, presenta't a en Del Barrio i demana-li de part meua que et signi aquests papers. A dintre també hi ha una carta privada que li he escrit. En la vida civil això no es fa, perquè com que parlo de tu t'hauria de donar el sobre obert. Aquí baix hi ha el meu Ford, aquesta cafetera de l'any de la picor. Si aconsegueixes de posar-la en marxa, agafa-la. Va bé bufar amb força dins el dipòsit de benzina, per fer arrencar el motor.

Mentre mirava d'engegar el vell Ford es va apropar l'enginyer Imre Sandor, un hongarès voluntari. Mai no hi havia parlat, no

ens coneixíem gens, però jo sabia que era el cap d'un grup de sapadors i que era un home molt destre. Alt i prim, amb un monumental bigoti caigut que donava al seu rostre una expressió de tristesa, caminava un xic corbat cap endavant. Deien que era una persona excel·lent. Em va dir, peremptori:

—«Llévame a Torralba».

Em va doldre el to imperatiu i li vaig dir, de mala gana, que jo no era xofer, amb la intenció de fer-li entendre que no pertanyia al grup de soldats del Cos de Tren. Em va renyar:

—«Si no eres chófer, por qué tocas los automóviles?»

Li vaig dir que sí, que era conductor, i m'aterria el pressentiment que anàvem de cara al joc de disbarats. Em va preguntar:

—«En qué quedamos? Sí pero no?»

No valia la pena d'insistir: al capdavant, Torralba em venia de passada. El Ford, ple de sentit de responsabilitat, es va engegar de seguida que l'enginyer Sandor ja hi havia pujat. Va baixar a Torralba i ni tan sols no es va acomiadar ni em va dir gràcies.

A l'Estat Major vaig trobar en Jaume Saludes i em va simplificar el lliurament del sobre a en Del Barrio, que jo no vaig veure. Em va dir que era molt probable que vingués a la nostra Brigada com a cap d'un Batalló i que li faria molt de goig si quedàvem en una mateixa Unitat. Parlàvem d'això quan va venir un soldat oficinista i em va donar un sobre obert per al comandant Enrique Oubiña Fernández Cid. De seguida en vaig tafanejar el contingut: eren dos nomenaments, un a nom d'en Joan Teixidor i Pujals i l'altre al meu. A ell el feien comissari de Companyia i a mi «Oficial en Campaña, escala de Milícies». Ambdós destinats a la Tercera Companyia del Tercer Batalló de la 123 Brigada Mixta. En Jaume Saludes va venir amb un xicot lleidatà, rabassut, que es deia Benet Bonastre i era el seu comissari.

La Brigada tindria el seu comandament a Senés i el nostre Batalló passava a Robres. Jo mateix vaig haver de fer més tard aquell joc de trasllats sobtats i inexplicables. ¿Quin estrany mecanisme deu disparar les anades i vingudes infructuoses? ¿Qui, des d'un despatx recòndit, ordena que una força, que ell mai no ha vist ni coneix, faci una sinistra caminada de vint quilòmetres d'anada i vint més de tornada, muntanyes a través, quan quaranta metres més avall passa una carretera que fa el mateix trajecte, i quan a la plaça del poble hi ha tres camions deturats des de fa cinc dies, sense fotre res? No se sap, és clar. Hi ha hagut un malentès. I cal que torneu de seguida. A peu, és clar.

«Morituri te salutant»

Això t'ho escric a tu, company Juan González, adversari i solidari meu, perquè si no t'ho dic no sé com continuar cap endavant. Vaig llegir una pregunta en els teus ulls oberts de bat a bat i em va esgarrifar, Juan, perquè era una interrogació sense resposta, vull dir sense una resposta que arribés oportunament en aquell curt espai de temps i que jo encara no tenia formulada — i no vull dir pas que ara ja la hi tingui. Tu i jo anàvem vestits igual, Juan González, i tu una mica més ben arriat, amb aquella granota blava, però eren unes diferències insignificants: ja se sap que entre companys i solidaris les dissemblances no solen ser gaire notòries i encara menys en aquelles circumstàncies uniformadores, que tots els fotuts estan fotuts, oi? Vols que et digui la veritat? (Faig mal fet de consultar-t'ho: cal que te la digui sense preguntar, oi, Juan? Tu no vas mentir pas; per què ho hauria de fer jo?) Quan ja eres a frec meu i et vaig veure la cara —cal que em perdonis la frivolitat— vaig trobar que feies pinta de taujà de poble, el babau-tipus pobletà, que fan sortir en les comèdies, les sarsueles i fins i tot en les pel·lícules del teu país,

Pedro. Cada cop que un personatge ha de representar el beneit, fan que l'actor que l'interpreta dugui unes celles espesses en forma de mitja lluna i que s'ajuntin damunt mateix del nas, unes celles negres i espesses com les teves, Pedro Rodríguez. El teu nas era petit i els teus ulls, en canvi, eren grossos i rodons i potser aquella rodonesa era per culpa de l'estupefacció: vas canviar el gènere de mirada en una fracció d'instant, Juan. Com em miraves, Antonio Sánchez! Però quan t'evoco no veig els ulls sota les celles ni el nas petit sinó la teva boca entreoberta, amb aquelles dents tan blanques que em vas ensenyar. No vaig entendre si era una boca mig badada de sorpresa o com de desafiament. No puc fer cap deducció basada únicament en suposicions, Juan. Potser tu me la perdonaries, però jo no. I no estic segur de com vaig interpretar el teu rictus. Penso que tant podia ser de sorpresa com d'una vaga fanfarronada. Oi que no era de ràbia, Juan? ¿Ràbia a sant de què, si ni ens coneixíem ni ens havíem vist mai, oi? I, per acabar-ho d'adobar, érem solidaris, te'n recordes? Ens havien embarcat tots dos, exactament, en un rar viatge que no volíem ni enteníem. De tan solidaris com érem, àdhuc les nostres armes eren exactes, ¿te'n recordes, Antonio? Dúiem mosquetons idèntics i jo t'hauria pogut regalar la meva pinta de cinc cartutxos i tu la teva, i les hauríem pogut intercanviar senzillament, sense que hagués calgut haver de fer res, només dir té i dóna'm. Saps prou bé que si haguéssim volgut baratar les baionetes, haurien casat mil·limètricament en les nostres armes, la teva en la meva i viceversa. Estic segur que tu també la sabies posar pitjant aquell botonet fins que escoltaves el clic que feia quan ja havia entrat en el receptacle. Vull dir el clic de la petita molla, Antonio. ¿Oi que ja t'havies adonat que al capdavant de la fulla, a frec del mànec, hi havia una xifra gravada? Teòricament, el número havia de coincidir amb el que duu el fusell o el mosquetó, que ambdues armes són modalitats Màuser, però ja deu fer dos-cents anys que una eina va perdre el rastre de l'altra, de la qual era apèndix o potser sòcia, no ho sé. Quina merda d'estri, la baioneta, ¿oi, Juan? Jo sempre hi havia trobat com una reminiscència medieval, i això que mai no l'havia

vista en funcionament. ¿Recordes aquella ranura acanalada tot al llarg de la fulla? Em van dir que hi era per tal de facilitar l'entrada de l'aire dins la ferida i d'aquesta manera hom n'assegurava la gravetat. ¿Ja ho sabies, Antonio Sánchez, que gastàvem aquesta mena de refinaments? Sabies què volia dir medieval? El mestre d'Aguilar de Alfambra us n'havia parlat mai, de l'Edat Mitjana? No sé si a Aguilar de Alfambra us explicaven gaires coses perquè jo no hi havia estat mai, Juan, però em fa tot l'efecte que us en relataven menys que a nosaltres, a Barcelona, i no n'estic gens segur, potser no és sinó una fatxenderia d'home estarrufat amb el seu llombrígol. ¿Oi que mai no et vas creure aquell romanço que tu fossis bo i jo dolent? En aquests detalls baso la meva solidaritat, Pedro Rodríguez: jo tampoc mai no vaig admetre que tu fossis dolent i que jo, en canvi, fos com un tros de pa. Ens expliquen moltes guatlles, José Pérez, i hi ha taujans que se les empassen senceres. Sí, de debò, creu-me! Ja t'he dit que no sé què miraves i si l'esbatanament dels teus ulls era cosa de la sorpresa que et causava veure que jo, que era una crisàlide de tels de ceba fets amb mel assecada, de color de caramel, te'n recordes?, em transformava davant els teus ulls. No sé si vas tenir temps d'adonar-te de com cagava dins el capoll una mena de mostassa corrosiva i el foradava, per tal de deixar-me sortir a l'exterior. Sense ales, Juan, perquè quan són rígides, còrnies, ja no serveixen per a volar i en diuen èlitres. Les vaig batre furiosament, però era inútil: jo mai ja no podria volar! ¿Has vist, Pedro, aquelles mosques vironeres atrapades en l'espiral de vesc emmelat? ¿Recordes l'enorme esforç que fan amb les ales, completament inútil, perquè el vesc té molta més força que no pas totes les mosques vironeres plegades? Fins que no acaben envescant les ales, la qual cosa no vol pas dir que ara estiguin més perdudes que no fa una estona. Havia d'haver comprès que era així tal com em veies: aquesta era la manifestació de la teva mirada! Això em deies, que abandonaria l'esclèfia de la crisàlide, però que mai no volaria. Aleshores, què? ¿En què quedaria? En un mascle acoblat durant hores a la femella, inundant-la de semen, i morint d'esgotament al seu costat mentre ella es posava

a pondre el llarg, l'interminable rosari d'ous, centenars o potser milers de fills meus que jo mai no hauria arribat a conèixer. Aquest era el meu destí, solidari meu, solidari Pedro Rodríguez, i en els teus ulls vaig llegir que tot just acabaves d'assabentar-te'n. «E vidi gente per lo vallon tondo venir, tacendo e lagrimando, al passo quefan le letane in questo mondo». Però, ves de què et parlo, Juan González! Què sabies tu, de la «Divina Commedia»! La feies ignorant-la, Juan, tal com jo, que la sabia una miqueta però l'entenia a ben segur una miqueta menys! També en això, doncs, érem solidaris, Juan, puix que el companyonatge no es desfà pas per lleugeres diferències de matís. ¿Has vist, Juan, quantes ratlles que trigo per explicar allò que va durar un parell de segons? ¿Vols que et digui una cosa, Juan? Em sembla que per a tu van ser molt curts, però per a mi han durat una eternitat. Jo portaré al coll la noia, travessant el riu pel gual, i no deixant-la a l'altra riba, com el monjo budista. Per això et puc parlar d'aquell parell de segons tan llargs, Antonio. Quan vas veure el vinclament meu de cintura devies pensar que jo era torero o futbolista, oi? I no, tu, res de tot això! Gairebé no vam tenir temps per a res, Juan, i ara penso que m'hauria agradat explicar-te que jo només era un ninotaire que feia de periodista, que nedava bé i que em defensava prou com a escenògraf i que no cultivava cap altre exercici llevat del de tocar l'ukulele i ho feia lamentablement, paraula, perquè mai no he sabut de solfa i no entenc gens de música. O sigui que allò de vinclar la cintura em va sortir aleshores, espontàniament, i no tenia cap mena de pràctica en aquells quefers, em pots ben creure. Ho dic honestament, solidari meu: et vas enfilem amb el teu impuls mateix. Et vas llançar contra meu i vas despendre en aquell gest la meitat dels dos segons que et restaven, Antonio. ¿Per què em vas investir, Pedro-Juan-Antonio-José? Sabies prou bé que jo mai no t'havia fet res, ni et devia res, que jo no havia anat ni una sola vegada al taller mecànic que ton pare tenia a Aguilar de Alfambra on potser tu pencaves, no ho sé, perquè tot plegat són meres suposicions, Juan. Però mai no t'havia anat a demanar que em tensesis el cable de l'embragatge de la meva moto, ni

m'havia fotut de tu dient que feies cara de ser el tòtil del poble. Mentiries —i això fóra poc solidari— si de cop afirmaves coses com aquestes. I, això no obstant, et vas llançar contra meu amb la baioneta que t'obriria pas. I jo vaig anar amatent, que en aquells temps hi veia extraordinàriament bé i ja se sap que els periodistes barcelonins sempre hem tingut els reflexos més ràpids que no els mecànics d'Aguilar de Alfambra, i vaig vinclar la cintura cosa de no res, paraula, Juan: quatre o cinc centímetres. Però era l'espai just perquè la teva baioneta em passés a frec del costat dret, sense tocar ni un fil de la meva camisa. I tu, en canvi, amb l'embranchida que portaves et vas enfilar tot sol amb la meva baioneta, que jo aguantava el mosquetó amb totes dues mans, no sé si te'n vas adonar, l'esquerra damunt el pont i la dreta a la culata, amb la qual cosa podia fer una mica d'alçaprem. ¿On quedaria la solidaritat, si ara et deia que tu mateix t'ho havies fet? No, Juan, no vull dir això, que no sóc ni cínic ni hipòcrita. Només et retrec que tu em vas simplificar la feina, m'entens?, i que probablement jo també l'hauria feta sense el teu ajut (per això ens hi vam trobar, oi?), però et vull fer veure que tu mateix hi vas col·laborar prou. Et vaig clavar vint o vint-i-cinc centímetres de fulla al ventre, José, i vas caure cap endarrera, i te'n vas endur la baioneta i el mosquetó i va anar d'un pèl que fins i tot jo mateix no queia damunt teu. Em va costar molt d'arrencar l'arma, Juan, i vaig haver de fer força posant el peu esquerre damunt la teva panxa i em va caldre burxar una mica per tal de poder-la alliberar. (Faig veure una cosa, Juan: fingeixo que t'ho explico a tu amb tota mena de detalls, com si recreés la situació, i de debò m'ho relato a mi mateix; perdona'm.) Aleshores, mentre forcejava, va ser quan vaig tenir temps de veure els teus ulls esbatanats i interrogants, que em feien la mateixa pregunta que jo em formulava: on havia anat a parar la solidaritat entre els homes? No sabia com contestar a la interpel·lació dels teus ulls —ni llavors ni avui— i, en canvi, semblava una explicació senzilla de trobar si et mirava la boca entreoberta i examinava allò que semblava una insinuació de ganyota de mofa. Els ulls em deixaven garratibat però la boca

m'estimulava i si ara em deies que tu ho entenies em faries un gros servei, perquè jo m'ho pregunto des de fa cinquanta anys i encara no he trobat la resposta.

La meva diarrea de mostassa corrosiva, Juan, em va fer tocar instintivament la mullena i no era deguda al fet de sortir de la crisàlide, Juan, em sap greu haver-ho de dir puix que dol haver de confessar misèries inexplicables. De debò, trempava des que havíem saltat el parapet. Oi quina cosa més idiota? Què cony tenia d'afrodisíac, tot allò? Doncs vaig anar tota l'estona amb el membre erecte, prou que ho recordo, i més tard ho havia comentat amb els companys i resultava que no era pas jo tot sol, ans al contrari: s'esdevenia sovint, i sembla que a la majoria! Més tard, quan em vaig palpar tota la roba de damunt el cul i l'entreuix perquè tenia la sensació d'haver-me fet cagarines a sobre, vaig localitzar l'indret exacte de la humitat tèbia i vaig trobar el rastre de l'absurd orgasme. Aquell dia, Juan González, a començaments de l'any 1937 i a la serra d'Alcubierre, em vas ensenyar un camí terrible. No vull dir això: em vas ensenyar que jo també podia transitar per aquell camí i no havia de fer cap esforç per abandonar obstacles a la cuneta car ja hi eren, ja els havia deixats sense heure'n esment. ¿Com pot ser, Juan-Pedro-Antonio-José, que ens caiguin trossos de nosaltres mateixos sense adonar-nos-en? «Du haut de la citadelle la sentinelle tira par deux coups» amb l'inconvenient que et deia, Antonio, que jo sempre més he traginat la noia a coll; «l'un chancelle, l'autre tombe, qui mourra? Celui qui croyait au ciel? Celui qui n'y croyait pas?» N'he trobats uns quants, Juan, que rebutgen aquest plantejament meu de solidaritat i s'escabellen esgarrifats quan l'escolten. Et diré una cosa, Juan: llur plantejament és gairebé, gairebé ofensiu, ple de càrrega difamatòria, menys llunyana que no sembla. Hi va haver algú que va dir, saberut, que atès que em manifestava solidari teu, significava que jo era feixista. ¿Oi que és un plantejament vergonyosament simplista, Juan? No ens entenen pas! I en canvi estic completament segur que tu sí que em vas comprendre, tu, el tòtil del poble, Juan! Tu, amb aquella

curta llambregada, em vas dir que dos no es barallen si un no vol; és un vell aforisme, ja ho sé, i ja l'havia sentit un munt de cops abans. La sentència no era pas nova, com et dic, però tu m'obligaves a un plantejament verge, a cercar un altre itinerari per a la processó que m'anava per dintre. Els militars sollevats ens van empènyer cap a la guerra i hi vam caure com uns tanoques, Juan. Vam acceptar de batre'ns a escacs amb un mestre internacional i, insensats, ens vam asseure davant el tauler i no sabíem ni com es fa saltar el cavall! ¿Oï que tu i jo confessàvem que havíem caigut al parany com uns sapastres? Almenys, aquesta va ser la meva impressió en aquell curt instant. Que ximples vam ser, Pedro Rodríguez! La cara ens hauria hagut de caure de vergonya. Em pregunten, és clar, què hauríem hagut de fer, doncs. Tu i jo. Però ja ho tenien rumiat d'una manera tal que ni la teva opinió ni la meva no comptaven per a res. Era una grossa conxorxa internacional i hom debatia no pas la continuïtat del teu taller mecànic d'Aguilar de Alfambra ni el meu diari de Barcelona; això va ser el que ens volien fer creure. La guerra civil —en Joan Oliver, que era un gran escriptor nostre, Juan, i que jo vaig estimar molt— sempre n'havia dit guerra d'agressió —no era sinó un assaig general i a nosaltres —a tu i a mi— ens hi van fer posar l'escenari, les carotes, les bambolines, els draps i els morts, però, a part d'això, ja no hi pintàvem res. Aleshores, pregunto jo, a sant de què s'escandalitzen si et qualifico de solidari meu? Tu saps perfectament bé, estimat Juan, que tant tu com jo érem incapaços d'assassinar ningú. No érem del ram de matar: ens hi havien ficat dins sense preguntar-nos res. La nostra solidaritat, Juan, vol dir que tu i jo pagàvem un tribut altíssim per alguna cosa que no ens afectava gens o bé només tangencialment. Tu, jove mecànic d'Aguilar de Alfambra —o de Cercedilla, o de Graja de Campalbo, que tant li fot— en comptes de netejar els càrters amb una brotxa sucada amb petroli, miraves d'enfilar amb la baioneta un noi que encara no havia fet els vint-i-cinc anys, enamorat de la pau, dels vehicles amb motor, de les mosses, de la pintura, de nedar fins a la segona boia de Vilanova, de fer ninots i posar-hi peus ben

emprenyadors, d'escriure articles justament contra assassins i de fer-se tips de riure. Abans, José, ningú no parlava de la lúdica: era una paraula que ningú no tenia en el seu vocabulari. Jo me'n servia sense conèixer-la. Però et parlo d'altres coses, Juan. I aquell soldat de pacotilla que tenies davant teu, era qui t'havia de foradar la panxa amb un esgarrifós matxet! Potser, si jo no m'hagués fimbrat aquells centímetres que et deia suara, aquesta carta me l'hauries escrita tu. O vés a saber. Perquè no sé si a tu també t'agradava de jugar amb els mots, d'estiregassar-los fins que es tornen estirabots. A mi, Juan, hi ha una pila de paraules que em subjuguen, tals com ucronia, utopia, inversemblança, coses com aquestes, ¿m'entens? Més val que no et martirizi, Antonio. Deixa'm que per acabar consignï el meu únic mèrit respecte a tu: et vaig estalviar de tragar la dona a coll!

Guanya l'imprevisible

De primer —vull dir al començament de la guerra— hom podia ser «oficial de Milícies en campanya», però després la terminologia va canviar radicalment. Quan deies que «en campanya» volia dir que havies estudiat en una escola de guerra i si només posaves «de Milícies» significava que no havies passat d'afeccionat. Jo era això, aleshores: un simple benafecte.

A tots ens feia molt de goig cantar («Un català, un aventurer; dos catalans, una societat anònima; tres catalans, un orfeó») i observava que totes les cançons de trinxera tenien un aire molt marcadament autocompassiu: presentaven els soldats com unes víctimes sofrents i sofertes. Gairebé tots els cants eren en espanyol i, segons que semblava, molts ja venien de la guerra d'Àfrica i hom solament s'havia limitat a modificar-ne els topònims. Els del partit i de la ceba (cada cop érem menys numéricament parlant) maldàvem per fer-los cantar «La

Internacional» i «La Jove Guàrdia» en català i eren capaços de dir una estrofa o una estrofa i mitja però, insensiblement, se n'anaven cap a l'altra llengua, la dominadora. Més endavant ja fèiem fogueres i orfeons diferents i mentre uns s'esgargamellaven amb «Los cuatro generales» o les «Coplas del Tren Blindado», els altres vociferàvem —sí, vociferàvem per tal d'ofegar la sonoritat dels cantaires rivals— «L'Arbre Sagrat», «La Muntanya Venerada» o «Glòria, catalans, cantem!» I ells, és clar:

«En la sierra de Alcubierre hay un farol encendido con un letrero que dice el permiso se ha jodido. Si me quieres escribir ya sabes mi paradero: avanzadillas de Robres, primera línea defuego. Ya abrieron una fonda los cabrones de aquí enfrente para llenar nuestras tripas con bazofia bien caliente. El primer plato que dan son granadas rompedoras y el segundo, de metralla, para refrescar memoria. Al llegar a Barcelona lo primero que se ve son milicianos de pega sentados en el café. Llevan chaquetas de cuero y pantalones también y a los que estamos en el frente los cojones se nos ven. Si me quieres escribir ya sabes mi paradero: avanzadillas de Robres, primera línea de fuego.»

Tothom que se sentís prou enginyós hi afegia versos — generalment octosil·làbics, però mai no venia d'un pam— o en modificava d'altres. Segons qui ho cantava, no era a Barcelona on hom trobava els milicians de pacotilla, sinó a reraguarda, i d'altres deien «tienen abierta una fonda» en comptes del vers que he donat abans, variant menys generalitzada però que sonava molt millor. D'altres, més acurats, enlloc del cru «los cojones» deien un pràcticament inofensiu «las vergüenzas».

Les cançons brollaven cap al tard, i potser ajudaven a l'autocompassió que deia, el foc, la rotllana i l'hora foscant i quan, en una treva que mai no havia estat formulada però que hom seguia estrictament, ja no s'hi valia a disparar les armes. Això no obstant, alguna vegada s'havia organitzat un indescriptible mullader nocturn perquè el sentinella havia donat l'alto a un

embalum que havia distingit en la fosca i, com que no havia obtingut resposta —la qual cosa demostrava que si l'embalum no sabia la consigna, la seva mala intenció era prou manifesta— havia disparat la seva arma. En aquests casos la resposta era instantània: primer foc de fusell, metralladores a continuació i morters i artilleria no gaire més tard. A la matinada; quan ja havia clarejat, descobríem el silenciós infiltrat: un ase mort, enganxat a les nostres defenses de filferro de punxes.

Una d'aquelles jornades, ells van atacar de debò. Des de quarts de cinc de la matinada van començar a disparar canonades contra les nostres posicions, quan encara era negra nit i (ho aclareixo únicament de cara als profans rematats) habitualment els artillers tenen el terreny apamat i no freturen la visió directa, com els pilots aviadors no cal pas que vegin el camp al qual aterren. Quan es va fer de dia van continuar el foc amb molta ferocitat i era un d'aquells casos que els entesos qualifiquen de maniobra de saturació, una tossuda maurada, que dirien els qui la sofreixen. Ara s'hi havia afegit l'altra artilleria, de tir molt elevat i de gros calibre, els projectils de la qual —els obusos— queien gairebé verticalment. I, encara, els feien costat els morters, amb les seves bales que baixaven xiulant del terrat. Cap a mig matí va amainar el foc terrestre. Van arribar una dotzena d'avions de caça i van resseguir molt acuradament, amb llurs metralladores, totes les nostres trinxeres. Feien una roda espectacular i bonica si eres capaç de jutjar-ne la grandiositat, abstracció feta de la finalitat letal, i no parlo pas de quelcom irrealitzable. Se'n van anar quan ja se'ls devia acabar la benzina o les municions, no pas perquè se'ls haguessin apaivagat els afanys homicides. O potser perquè havia arribat el torn dels avions de bombardeig i no s'havien de fer nosa. En van venir tres de molt grossos, alemanys, d'aquells que semblaven fets amb cortina metàl·lica de botiga, i van destacar amb lletra gòtica la tasca demolidora que havien fet els seus socis lleugers. Ens van fer bastant de mal, però molt menys que no imaginaven. El nostre silenci progressiu els devia fer creure que ens havien estossat de valent mentre

nosaltres, arrupits en les zones resguardades, fèiem una cosa més vella que anar a peu, apresada dels animals: el mort. Amb aquell rudimentari estratagema esperàvem que se'ls esvaís el paroxisme rabiós. A dos quarts de dues de la tarda el silenci era total, espès, tan estremidor com l'anterior aldarull.

—Deuen dinar —em va dir somrient en Lluçà Borrull, amb l'aire despreocupat de qui ignora que només viurà quinze minuts més.

Quan els feixistes preparaven el desencadenament de l'atac d'infanteria, la galleda de calç que havia d'abocar-se damunt les nostres despulles, vam rebre l'ordre d'iniciar un moviment ofensiu. Vull remarcar, de passada, la insòlita situació que aquells soldats liquidats es transformin en assaltants. Vam saltar els parapets, vam travessar la terra de ningú i ens vam trobar lluitant cos a cos amb un adversari que ens donava per liquidats i que no podia abandonar l'estupefacció, que no creia en la veracitat d'allò que tenia davant els ulls. ¿Te'n recordes, Juan González? Allè era una munió de folls desorbitats, d'eixits de la cendra, inconcebible, que ultrapassava qualsevol noció de lògica. Llençaven les armes i corrien muntanya avall i els maniqueistes devien pensar que la divisió no era entre bons i dolents sinó entre persones i dimonis. I nosaltres els encalçàvem, car res no és tan fàcil d'atrapar com un escàpol acovardit, digui què vulgui el cinema. Ens vam deturar arribats a allò que havien estat llurs posicions i a la tarda, abans que el sol no declinés, ja els perseguíem enllà amb les bales dels canons que fins suara havien estat seus que encara eren roents del tip de treballar que s'havien fet durant tantes hores seguides.

Quina disbauxa d'armes, de municions, de menjar, de begudes, de tabac! De telèfons de campanya —molt millors i més moderns que no pas els nostres—, d'aparells òptics, de banderes espanyoles de la llufa, de llistes de personal, des dels capitans fins als soldats!

L'endemà feia riure. Sí, era còmic veure aquella mateixa aviació del dia abans com atacava les posicions que havien perdut i oblidava completament les que aixafava vint-i-quatre hores endarrera. Rèiem de la ràbia que els devia fer haver-se d'acarnissar contra fortificacions la robustesa de les quals coneixien a fons, una solidesa que a nosaltres més aviat ens venia baldera: amb molt menys en teníem prou i deixeu-me presumir, mal que sigui una vegada, de coses que habitualment no solen provocar-me cap presumpció.

Quin debut, la nostra Companyia, oi, Joan Teixidor? Ens havia tocat una gent excel·lent i ningú no es va queixar de res ni mai, en cap ocasió, ni en Teixidor ni jo no vam haver d'ordenar cap pas endavant: prou que els feien espontàniament i hi posaven tanta fe que, en molta ocasió, més aviat els havíem de frenar.

Havia estat una enorme victòria de l'imprevisible i la reacció de la nostra Companyia havia estat idèntica a la de tot el Batalló. Era reconfortant, se't ficava entranyes endins, que hom fos capaç de menar fins a aquell absurd terreny un senzill plantejament ideològic i que hom pogués continuar ferm en les seves concepcions antimilitaristes.

Arriba l'inesperat

Em sembla que era entre 1942 i 1943, a Mèxic, és clar. Jo feia d'ajudant d'escenògraf al cinema i ja havia esgotat tots els recursos per tal que m'ascendissin a la categoria següent, la d'escenògraf titular, que ja em corresponia legalment des de feia temps. Sovint, era assistent d'uns tècnics que feien una altra pel·lícula —o fins i tot dues— i que ni tan sols no s'apropaven als estudis on rodaven el film de l'escenografia dels quals teòricament eren els autors, projectada i executada per aquells

ajudants que cobraven una desena o una quinzena part del sou que ells rebien per una tasca que mai no havien vist. Que de tant en tant em sepultessin onades de descoratjament era ben raonable. I un dia, en una d'aquestes hores de declinació, vaig trobar pel carrer de Versailles el meu vell amic Àngel Estivill.

Vam anar a la cafeteria d'un cinema del Paseo de la Reforma i vam seure una estona per tal de xerrar de les nostres coses. Vam parlar, naturalment, de la incongruència que representava treballar en una indústria governada per un sindicat omnímode i arbitrari. De sobte el meu amic em va preguntar:

—¿No t'agradaria provar fortuna en una altra activitat, com la publicitat, per exemple?

Li vaig respondre que, de debò, mai no hi havia pensat, probablement perquè en cap cas no m'havia atret. L'Estivill ha estat tota la vida un d'aquells homes que s'enfilen com carbasseres i treu argument rere argument de les mànegues, de les butxaques, del barret de copa i dels indrets més imprevisibles (dels teus narius mateixos, per exemple!). Em va explicar que ell tenia una agència a l'avinguda de San Juan de Letrán («Publiarte: cada anuncio una diana») i em va dir que l'anava a tancar perquè li havien ofert la feina de cap de publicitat d'una companyia urbanitzadora que havia comprat sencera la península de Las Playas, a Acapulco, i allò era molt més interessant que no pas la seva empresa. Em va preguntar sobtadament:

—Per què no te la quedes tu? Te la regalo! Jo l'hauré de malvendre i, és evident, prefereixo que quedi en bones mans.

—I si això que dius d'Acapulco se'n va a la bassa, sempre et queda el recurs de tornar a San Juan de Letrán, oi?

—Si tu m'hi volies... Fóra la teva agència!

—No tinc calés, Àngel.

—Que parlo en xinès, o què? ¿No t'estic dient que te la regalo? Hi ha una instal·lació completa: despatx, secretària, taules, telèfon i fins i tot algun client. Què més vols?

—Jo no ho vull pas! Tu sol t'ho fas i desfàs tot.

—És que no pots refusar una cosa que et serveixen en safata! Espera't —va afegir, butxaquejant—. Aquí tens la clau. Dóna'm un cap de paper i t'escriu l'adreça exacta i el número de telèfon. Vés-hi i, si t'agrada, l'agència és teva!

Generalment no sóc malfiat, però aquell dia vaig ensumar com una sospitosa venda de duros a quatre pessetes plena de singularitat, puix que ni les quatre peles no em demanava. Tanmateix, res no perdia si ho anava a veure. Coneixia bé l'adreça: aquell edifici («Miguel Abed», em sembla que se'n deia), aleshores era un dels més conspicus de l'avinguda, a la cantonada amb el carrer de la Independència. (Més tard el meu gran amic Néstor de Buen hi va tenir el seu primer bufet.)

En el vidre granellut i translúci de la porta hi havia pintats uns cercles concèntrics amb una fletxa clavada al central. A dalt, en rengle horitzontal, deia PUBLIARTE i a sota, l'eslògan, paral·lel al cercle inferior: «Cada anuncio una diana». La primera cosa que vaig pensar va ser que cas que m'ho quedés, de seguida rascaria amb una fulla d'afaitar la taujana divisa.

A la peça d'entrada hi havia una taula, un telèfon i la Chole. La senyoreta Chole (Soledad en els seus papers) era la secretària i em va dir que ja li havia telefonat el senyor «Estivil» i li havia anunciat el canvi de propietari. («Com corres, lladre!», vaig pensar). A la Chole, és clar, li vaig dir que només hi havia anat a fer el nas i que encara no hi havia res decidit. Ella, de tota manera, em va assabentar que ja havia convingut amb el senyor «Estivil» quinze dies de vacances, i que no hi podia renunciar pas. Em va dir que jo podia aprofitar aquelles dues setmanes per

organitzar tot allò i que, sobretot, no contractés cap altra secretària, si no era que jo en volia dues, puix que ella tornaria. Em va escriure en un paperet el nom, els cognoms i l'adreça, va recollir uns papers, un llibre i la seva bossa i em va allargar una mà flàccida mentre pronunciava els mots reglamentaris:

—«Ándele, señor Artís, con permisito. Ahí nos vemos. Que le vaya bonito».

—«Lo mismo le deseo, Chole. Nos estamos viendo».

—«Adiosito!»

(No la vaig veure mai més.)

Hi havia una peça-estudi, amb una taula de dibuix petitona i un moble-prestatger auxiliar, copiosament buit. Vaig mirar la carpeta que la Chole tenia damunt la seva taula i no hi havia res. També eren buits els calaixos de l'escriptori i, gairebé, les pàgines de la llibreta de telèfons, amb dues o tres dotzenes d'adreces (la meva, entre d'altres) i prou. Vaig tenir la idea de trucar a la meva dona i explicar-li que, segons que semblava, ja era l'amo d'una cosa desoladora que se'n deia «Publiarte», però el telèfon feia soroll de garrafa balmada. (En aquell la Chole no havia rebut cap trucada!) Vaig tornar a examinar l'estudi: en el moble hi havia mitja dotzena de pots de gouaches seques i un doble decímetre escolar. En el prestatge de baix quedaven trossos petits de «showcard» blanc i em sembla que allò era tot, més unes quantes revistes gràfiques endarrerides i pràcticament triturades.

Sempre he estat massa optimista i mai no m'ha passat pel cap de fer-m'ho mirar; potser unes quantes sessions amb un psiquiatre m'haurien fet tocar de peus a terra. Bon babau, doncs, l'endemà me'n vaig anar a San Juan de Letrán carregat com un bastaix amb llibres d'art i anuaris nord-americans de publicitat. Més tard va arribar la furgoneta que havia llogat i em duien la meva taula de dibuix de bona mesura, uns quants fulls sencers

de cartó de dibuixar, una cisalla, regles, escaires, compassos i flascons de tinta de Xina, llapis i gomes, una màquina d'escriure, etcètera, tot allò que calia per a engegar una empresa de servei publicitari de seguida que hi hagués clients i una Chole que els fes passar. Vaig cercar el lavabo i era col·lectiu per als estadants del replà, al capdavall del passadís; volia rentar-me les mans. Però no hi havia ni sabó ni tovallola, ni eixugamans elèctric. Vaig seure una estona a la taula de la Chole, no pas esperant cap client sinó mirant de refer-me de tantes emocions plegades. Em vaig a puntar el número de telèfon de «Publiarte» i vaig pensar que des de casa reclamaria al departament d'avaries de la companyia telefònica. Però no calia pas. Va entrar un home molt alt i gruixut, vestit amb una granota blava, i em va dir:

—«Con permisito».

—«Propio» —vaig fer polidament.

Es va ajupir a un costat de la taula —vaig veure que a l'esquena duia brodat el nom de «Mexicana de Teléfonos»— va tocar quelcom i va afluir els visos d'un receptacle que hi havia clavat a la paret. Va entortolligar uns cables amb l'aparell i el va posar en una gran maleta de lona que havia deixat al costat de la porta. Era un ciutadà ben educat i es va acomiadar pulcrament:

—«Ahí nos estamos mirando».

Se'n va anar i no em va deixar res, ni un paperet. Vaig passar tot l'endemà cercant inútilment l'Estivill. La seva dona —que aleshores era l'Antònia Òdena— em va dir:

—Cas que el localitzis, avisa'm. Jo fa més d'un mes que no el veig!

Ella no sabia què era «Publiarte» ni mai n'havia sentit parlar. Suposava, vagament, que potser l'Àngel devia haver anat a Acapulco, car les darreres vegades que s'havien vist li havia

parlat d'una «Fraccionadora Las Playas» amb la qual era a punt de lligar caps.

L'endemà passat vaig anar a «Publiarte» i la porta d'entrada era segellada per la «Procuraduría del Distrito». El conserge de l'edifici em va dir que hi havien anat uns funcionaris i havien clausurat el despatx perquè el senyor «Estivil» devia vuit mesos de lloguer i els administradors de la casa ja havien perdut la paciència. Jo en vaig necessitar molta, tot un any sencer, fins que no vaig poder recuperar els llibres i els estris de dibuixar demostrant, fil per randa, que el deute no era meu, que l'Estivill i jo no érem parents i tot això a través de mil gestions, anades i vingudes i minuts d'advocats.

(Suara, l'agost del 1987, a Mèxic, he rememorat tot això a Estivill i s'ha rebotat de riure escoltant coses que recordava a mesura que les hi explicava i que ara trobava plenes de comicitat. «Que n'eres, de «pendejo», Tísner!», em deia. I la Mireia obria uns ulls grandiosos!)

Quan vaig retrobar l'Estivill, al cap de molt de temps, li va estranyar enormement que la Chole mai no m'hagués reclamat res.

—És fabulós! Li devia tres o quatre mesos de sou! Però, és clar, ja sabia que tu no tenies cap obligació de liquidar-li l'endarreriment.

Més tard, passats dos o tres anys, ens vam trobar pel carrer accidentalment. Em va dir que ara era el cap creatiu d'una formidable agència de publicitat acabada de néixer, poderosa, que se'n deia «Publicistas Mexicanos, S.A.» Em va explicar que tenien dos pisos a l'avinguda Juárez, els dos més alts d'un edifici molt modern, i que hi anés a veure-ho, que em quedaria subjugat. —Ai, Angelet! ¿Ara també em vols regalar aquests «Publicistas Mexicanos, S.A.»?

Em va dir que no, que aquell cop era seriós, que tenien un gran departament artístic, amb quinze o setze dibuixants, però que els mancava un director d'aquella secció i que jo els anava com l'anell al dit. Com que responia evasivament va insistir de debò: el gerent era el senyor Ricardo Hinojosa, un vell amic de la Lluïsa i meu i l'home dels calés era l'Edmundo Stierle, un ros potentat mexicà, distribuïdor del Ford a Mèxic. Després d'aquella conversa al carrer, l'Estivill em va telefonar diverses vegades, per apressar-me a anar a «Publicistas».

—Hi passaré a fer el nas —vaig dir a la meva muller.

—Però no et deixis entabanar! Si és cert que hi ha l'Hinojosa, és una garantia, però no oblidis que és molt garrepa.

—Si fos cosa de l'Estivill, malfiaria, però amb l'Hinojosa com a gerent, vés a saber. Es veritat que és molt tinyós amb les coses dels calés, però no acceptaré res que sigui inferior a un mínim que m'hauré fixat. Encara no l'he determinat, és clar. Ajuda'm.

—Al cinema et treus uns sis-cents pesos mensuals nets, oi? Doncs no acceptis res més avall d'això.

Hi vaig anar i em vaig quedar meravellat, efectivament. Les oficines ocupaven els dos pisos alts, el setè i el vuitè, d'un edifici moderníssim. El sostre del setè tenia un ample espai obert que el comunicava amb el superior. El senyor Hinojosa, ple de cordialitat, em va ensenyar tots els racons de l'empresa i vaig tenir la impressió que ja donava per feta la meva aquiescència. Al seu despatx —sumptuós—, acabada la ronda de circumval·lació, el senyor Hinojosa em va explicar el panorama general d'una agència que començava amb molt bon peu i em va dir sense cap circumloqui que jo fóra un bon cap del departament de dibuix i que treballaria de gust amb l'equip humà que ja tenien contractat. Va afegir que havíem arribat a la zona crematística i volia saber quina era la meva aspiració en matèria de sou, que ell no podia

resoldre per si sol car allò era una societat anònima i el gerent s'havia de sotmetre a uns condicionaments específics: ara mateix, per exemple, aquella qüestió dels meus havers havia d'ésser decidida amb el consens dels consellers que tenia més a mà.

Vaig optar per la fugida tangent: li vaig dir que, en aquell cas, preferiria escoltar l'oferiment de «Publicistas Mexicanos», que la casa em digués el màxim que podien atènyer —detestava el regateig, vaig aclarir— i que si la quantitat que em brindessin em satisfedia, l'acceptaria planament. Em va dir que ho havia de consultar amb els executius que hi havia a la casa en aquell moment, que m'esperés allí mateix mentre ells es reunien a la sala de juntes, i que em dirien una cosa o altra ben aviat.

Quan va tornar, potser m'havia fumat deu cigarrets, no tant per qüestió de temps sinó de nervis. Va anar de dret al gra i em va dir que, per començar, solament em podien oferir mil quatre-cents pesos mensuals, amb la fermança d'augment progressius a mesura que entressin uns nous clients, alguns dels quals eren autènticament a punt de caure. Vaig fer un petit gest de contrarietat i li vaig dir que si allò era autènticament per començar, i admès que no fos cap frase feta de cara a passar temps, doncs molt bé, acceptava.

Me'n vaig anar cap a casa corrent gairebé insensatament. Vaig entrar a treballar a «Publicistas Mexicanos» i durant tres anys llargs no vaig saber res del cinema. Com a director d'un departament, aviat m'havia convertit en un personatge de la casa. Participava en segons quines reunions del consell directiu i tenia veu i vot en diverses qüestions internes. Un dia (previ acord secret amb l'Estivill) vaig manifestar que el departament artístic no podia funcionar sense un bon fotògraf de plantilla. Hi van anar d'acord i vam cridar en Pere Calders.

(En aquella cova seva, el laboratori, feia prodigis de reproducció,

ampliacions i reduccions, autèntiques meravelles que deixaven garratibats els «publicistas mexicanos». Li deien «el Mago»!)